

УДК 172.15:321.7

Примљено:
16. март 2011.

Прихваћено:
25. мај 2011

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VII, vol. 10

Број 1/2011.

стр. 225-242

*Ђорђе Стојановић**

ПАТРИОТИЗАМ, МОНОПОЛИЗАЦИЈА ПАТРИОТИЗМА И ПАТРИОТСКО ВОЂСТВО**

Резиме

Овај рад критички анализира политичке аспекте патриотизма, он се посебно бави могућношћу да се патриотизам, без обзира на своју пристрасност, одреди као позитивни политички програм. У том контексту, први део рада истражује одрживост концепта патриотизма схваћеног мање као морални захтев а више као заједнички пројекат компатиота, који је заснован на прошлим, садашњим и будућим материјалним и духовним добрима, те на симболичким и институционалним формама које изражавају највреднију националну (демократску) традицију. У другом делу рада се пропитује феномен монополизације патриотизма, ситуације када непропитујућа лојалност својој земљи подразумева и непропитујућу оданост некој засебној идеји као критеријуму за разликовање патриота и непатриота. Рад се закључује афирмативним ставом према патриотском вођству које дозвољава различите патриотске путање са различитим типом ангажмана, узајамну критику различи-

* Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је реализован у оквиру пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (179009), који је финансиран од Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

тих патриотских приступа и уважавање космополитске непристрасности.

Кључне речи: патриотизам, монополизација патриотизма, патриотско вођство, демократија, идентитет, капацитети.

Увод

Више или мање, за јавни (и/или политички) простор многих држава патриотизам је добио статус „преломне“ дискусионе карактеристике која се креће између два пола: (1) или служи као „аподиктички“ услов за идентификовање (квалификовање) неке политике (државне, партијске, међународне, образовне и сл.) као добре (не нужно демократске) политике; (2) или служи као „аподиктички“ услов за дисквалификовање неке политике (државне, партијске, међународне, образовне и сл.) као добре политике. Патриотизам је постао оправдање и/или аргумент за читав спектар најразличитијих ставова, мишљења и конкретних активности као делова најразличитијих политичких агенди. То целокупни јавни живот многих држава доводи до помало шизофрене ситуације: патриотизам је истовремено и добар и лош, а да његов садржај може бити и ово и оно, па да у коначном дискурзивном салдирању, он заправо не представља ништа што би се са макар довољним степеном рефлексивне прецизности могло појмовно „имобилисати“ као генерална патриотска стратегија (прихватљива за све оне који се ангажују у јавном простору преко дебата на релацији суперпатриоте-квазипатриоте).

При томе, већи део политичких, друштвених, образовних и културних институција су „испрограмиране“ да не само подразумевају већ и уздижу патриотску компоненту. Овако постављеном стању ствари, констелацији која сугерише не само љубав према властитој земљи неко и лојалност према некој специфичној идеји (што представља монополизацију патриотизма), треба додати скептичност западног полит-филозофског корпуса према било каквом типу пристрасне парохизалности (партикуларности), а у корист непристрасних космополитских (универзалистичких) принципа. Међутим, у последње време та потпуна резерва према истицању националних вредносно-симболичких матрица, као могућем

узроку међунационалних антагонизама и конфротација, је замењена са све већим бројем поставки који нагињу ка одбрани патриотизма. На тој линији, овај рад ће прво покушати одбрани идеју патриотизма као грађанске врлине а не примарне моралне врлине (патриотизам не мора укључивати нетрпељивост према другим нацијама), затим ће презентovati све негативне последице лимитирања љубави према својој земљи преко ексклузивних постављених захтева посебних идеологија, циљева, вредности или норми (патриотизам не сме делити припаднике властите нације на патриоте и непатриоте), те ће на крају показати како је идеја патриотског вођства сасвим одржива.

Позитивни и негативни аспекти патриотизма

Реч патриотизам је изведена од старогрчке речи патер (πατήρ) са значењем отац, у смислу осећања проистекле на оданости родитељима, односно прецима и народу, као и речи патриотес (πατριώτης) са значењем земљак и патрија (πατρία) са значењем отаџбина. Мада се природа, консеквентно: и интензитет, патриотских осећања могу на историјском плану одредити као константе, предмет патриотске „афектације“ се перманентно мењао, те се може рећи да се данас пре свега реферира на припадање одређеној нацији или држави. При томе, свакако треба напоменути да немају све нације државу (са могућношћу да се једна нација распростире у више држава) и да постоје државе које обухватају неколико нација или етничких група, које ако теже ка некој форми јединства, располажу и са кореспондирајућим осећајем патриотизма. Када се, дакле, говори о патриотизму (родољубљу), то јест о (пристрасној) љубави некога према властитој земљи, заправо се ради о лојалности оријентисаној према политичком ентитету (држави, патрији или отаџбини) и његовим становницима (компатриотама). Појам патриотизма се не реферира искључиво на ниво географско значења, али га свакако инкорпорира¹ (тако се слабост социјалистичке интернационале огледала у чињеници да је имала проблема са стварањем

1 Primoratz, I. „Patriotism and Morality: Mapping the Terrain“, Primoratz, I., Pavkovic, A. (ed.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*. Ashgate, Aldershot, 2007, стр. 18.

осећаја солидарности без локације²). Патриотизам фунгира као осећање јаких веза са компатриотама засновано на заједничкој судбини, као осећање афилијације у односу на нацију као геополитички феномен од/из кога примамо/црпимо различита материјална и духовна добра, као и посвећеност тој нацији као заједничком пројекту нас и пријатељски настројених сународника.³

Патриотска љубав није идентична са љубави која може да се искаже према људском роду, већ представља осећање према припадницима специфичне (типске) групе, чак и онда када је изостављен лични контакт, познанство, са њима. Ерго, узајамно припадање одређеној друштвеној групи представља концептуално тежиште патриотске лојалности. У складу са тим, патриотска лојалност манифестује интензиван осећај повезаности са заједницом, то је љубав према земљи, идентификација са истом и брига за благостање сународника. Оваква констелација се може проширити, о чему ће касније бити више речи, како лојалношћу идејама, начелима или истинама које карактеришу нечију отаџбину, обавезе (посвећеност) и идентити захтевају заједничку културу и ритуале да би били ефикасни и трајни (што се никако не може изједначити са национализмом, шовинизмом или цингоизмом), тако и са идеалима (рецимо, лоцираним у уставу) који нису повезани са нечијом „матичном“ земљом.⁴ Патриота (родољуб) није, дакле, само неко коме се његова отаџбина свиђа, он осећа и припадност истој, али та припадност представља ствар слободног избора: патриотско прихватање одређене социјалне групе није нужно повезано са рођењем у истој, већ представља жељу за припадањем као потпуно освешћени чин. Патриотизам се, дакле, може одредити као жеља за припадањем групи која је позитивно евалуисана, патриоте желе да буду део групе, да се дефинишу као њени чланови и да осећају неку врсту заједништва.⁵

2 Turner, B. „Democracy in One Country? Reflections on Patriotism, Politics and Pragmatism“, *European Journal of Social Theory*, 7(3), 2004, стр. 285.

3 Ben-Porath, S. „Civic virtue out of necessity: patriotism and democratic education“, *Theory and Research in Education*, 2007, 5(1), стр. 45.

4 Види Viroli, M. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*, Clarendon Press, Oxford, 1995.; Müller, J. *Constitutional patriotism*. Princeton University Press, Princeton, 2007.; и Habermas, J. „Citizenship and National Identity“, *Praxis International*, 12(1), 1992, стр. 1-19.

5 Bar-Tal, D. „Patriotism as Fundamental Beliefs of Group Members“, *Politics and*

Наравно, само осећање љубави за нечију земљу није довољно, од патриоте се очекује да поред афективног односа према отаџбини и компатиотима дела у сагласју са својим осећањима. Заправо, патриотизам представља начин изражавања бриге према вољеној земљи на начин да се чини више од очекиваног или подразумевајућег. Патриота је онај који је спреман да плати високу цену, чак и да жртвује свој властити живот, ако је то потребно, зарад одређених патриотских разлога. Патриотизам се да одредити и као оријентисаност на најрепрезентативнију националну традицију, која ће бити манифестација универзално и партикуларно афирмисаних вредности (попут једнакости, слободе и сл.), тако да патриота без двоумљења може да укаже на одређене симболичке, историјске и институционалне форме које изражавају тако постављене вредности, те отвори простор за наду да ће његова национална заједница живети у складу са њеном најбољом традицијом.⁶ То никако не значи да је та традиција актуелно историјски и институционално доминантна, то јест остављен је простор да се делује против те традиције, а у складу са оним што доживљава као вреднија алтернатива. In summa, за патриотизам можемо рећи да има когнитивне, емоционалне и бихевиоралне импликације: (1) когнитивна димензија се манифестује широко постављеном платформом за изражавање патриотских уверења; (2) емоционална компонента представља позитивна осећања усмерена на нацију или државу; и (3) бихевиорални елемент сугерише да су когнитивни и емоционални ниво трансформисани у активности на корист нечије нације или државе.⁷ Консеквентно, можемо говорити о две врсте патриотизма: (1) пасивном патриотизму, оном који инкорпорира когнитивно-афективне аспекте (уверења и осећања које појединац осећа према властитој земљи); и (2) активном патриотизму, оном који инкорпорира и одређено деловање сагласно групним захтевима, али увек обележено одређеним обликом саможртвовања.⁸

the Individual, 3(2), 1993, стр. 48.

6 Blum, L. „Best traditions patriotism: A commentary on Miller, Wingo and Ben-Porath“, *Theory and Research in Education*, 5(1), 2007, стр. 63-64.

7 Bar-Tal, D. „The monopolization of patriotism“, Bar-Tal, D., Staub, E. (ed.) *Patriotism in the life of individuals and nations*. Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1997, стр. 248.

8 Bar-Tal, D. „Patriotism as Fundamental Beliefs of Group Memembers“, op.cit., стр. 48.

За Аластера Макинтајера (Alasdair MacIntyre) патриотизам се (као пристрасни партикуларизам или пароксијализам) може сматрати врлином зато што су наше моралне обавезе повезане (на нивоу захтева) са потребама и улогама које карактеришу нашу заједницу (колоквијално: „Морал не пада са неба!“). Суштински посматрано таква поставка имплицира патриотизам као сентиматалну посвећеност никлу на добрима прошлости пренетим на појединца преко државе, нација је слична породици где деца дугују захвалност својим родитељима за властити раст и благодатање. По Сигал Бен-Порат (Sigal Ben-Porath), концептуална констелација по којој је патриотизам асоцијативна врлина повезана са захвалношћу повукла је за собом различите облике критиковања.⁹ Наиме, ради се о томе да док су друге грађанске врлине описане и оправдане преко „гледања“ унапред, патриотизам је дефинисан преко окренутости ка прошлости. Поред тога, друге грађанске врлине се третирају и као средство за генерисање пожељне јавне сфере. Ерго, постоје врлине које то јесу и у контекстуалном и у инструменталном смислу: пожељне су уколико су развијене у демократском друштвеном контексту и уколико подржавају и повећавају могућност стабилног грађанског друштва и демократске управе. Ако, дакле, патриотизам поставимо као на будућност усмерену врлину изниклу на привржености заједничком националном пројекту, он онда може фунгирати као део сфере либералних грађанских врлина (попут јавног духа, узајамног поштовања и сл.), то јест - правилно развијени и манифестовани патриотизам може подржати неке од циљева демократске заједнице, попут толеранције, бриге за јавно добро или поштовања права, па се и политичко вођство базирано на таквом патриотизму може сматрати делотворним по питању очувања и повећавања успешности демократског друштва.

Аластер Макинтајер ипак наглашава да је патриотизам морално опасан феномен, због тога што гравитира ка томе да генерише слепу лојалност за морално проблематичне разлоге и режиме.¹⁰ На тој линији, патриотизам је угрожава непри-

9 Ben-Porath, S. „Civic virtue out of necessity: patriotism and democratic education“, *op. cit.*, стр. 46.

10 MacIntyre, A. „Is Patriotism a Virtue?“, Primoratz, I. (ed.) *Patriotism*, Humanity Books, Amherst, 2002, стр. 54.

страну моралност у два случаја: (1) онда када због оскудности виталних (есенцијалних) ресурса патриотизам обухвата спремност да се започне сукоб рат; те (2) када се заједнице разликују по питању правог (најбољег) начина живота, патриотизам форсира одбрану властитог избора.¹¹ Симултано, либерални универзализам (космополитизам) представља идентичну моралну опасност, због свога гравитирања ка анулирању локално профилисаних друштвених веза од којих зависи сам опстанак одређене заједнице. Анализа претходна два случаја може заправо показати да, са једне стране, не постоји непристрасна моралност која би диктирала потпуно једнаку расподелу ресурса (то јест, онога момента када би животна угроженост једне заједнице била узрокована недостатком одређеног ресурса, непристрасна морална позиција би морала да дозволи сукоб), као што ни патриотизам не елиминише потенцијално правичну расподелу између заједница ангажованих у борби за опстанак. Са друге стране, решење за конфликт између заједница које су сукобљене због најбољег начина живота непристрасна моралност би нашла у изналажењу модуса који би највише одговарао свим ривалским странама. У том контексту, идеја да би патриотизам наставио са потенцирањем одређене традиционално постављене форме живота по цену уништења одређене заједнице се чини крајње дискутабилном.

Покушај да се одређена врста патриотске пристрасности оправда унутар моралне теорије која се заснива на непристрасности се може разврстати у три типа аргумената.¹² Први тип се базира на претпоставци да се одређена лимитирана класа специјалних дужности или облигација, попут оних произашлих на обећањима или уговорима, може применити на патриотизам. У том смислу, ако се грађани разумеју на начин да располажу са прећутним или имплицитним обећањем да показују посебну пажњу према својим земљама, онда се може рећи да је то непристрасно оправдана облигација да буду патриотски настројени. Други тип аргумента се тиче непристрасне моралности која дозвољава супстантивну сферу опционих, дозвољених и морално индиферентних по-

11 Ibidem, стр. 46.

12 Simmons, A. J. „Patriotic Leadership“, Price, T. L. *The Values of Presidential Leadership*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 45-46.

нашања. Идеја је да исто онако како је морално прихватљиво (не облигаторно) да неко изабере поклон за свога пријатеља или породицу, неко може да испољи патриотизам према властитој земљи (на начин да никога директно не повреди). Трећа врста аргументације почива на томе да постоји широки распон специјалних односа који промовишу непристрасне вредности на ефикаснији начин од вредности које би то чиниле без тих специјалних односа.

Патриотизам у републиканском контексту представља моралну врлину грађанске дужности служења заједници. Ова грађанска дужност одбацује „окретање леђа“ земљи и онда када чини погрешне поступке, републикански патриота показује непоштовање према властитој земљи која је починила неправду, али не напушта друштво према коме увек показује лојалност. Стога, републикански патриотизам обухвата и дељење стида због неморалног понашања земље, што ниуком случају не значи и аутоматско преузимање кривице. Патриотизам слободе се, дакле, може одредити као алтернативна поставка како рационалистичком приступу, који намерава да трансцедира политику етичком заснованошћу оријентисаном ка формулисању критеријума за решавање политичких конфликта преко процедура дефинисаних од стране културно неутралних, неинтересних и непристрасних појединаца, тако и националистичком приступу који политичко делање ограничава на преполитичке сфере етничитета, културе и религије (покушајем да се посебна повезаност између људи који су културно слични трансформише у посвећеност добру или одређеној републици, где се задржава партикуларност и републике и људи, те уважава чињеница да таква позиција може бити манифестована обухватањем културних различитости).¹³ Идеја је, како то формулише Ви-роли, да се патриотизмом отвори и задржи отвореним простор између идеалног света моралних агената и непристрасних посматрача и стварног света ексклузивистичких и уско постављених пасија или пристрасности.¹⁴ На тој линији, патриотизам слободе, који је партикуларистички али еманципован од нелибералних атрибута (зато што је патриотизам

13 Viroli, M. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*, op. cit., стр. 16.

14 Ibidem, стр. 17.

без национализма), има две карактеристике: (1) мада може израсти из етнокултурног јединства, он је несумњива манифестација политичке културе слободе, која апострофира грађански активизам и грађанске врлине; и (2) он је критичка љубав према земљи, љубав која је усмерена на највише стандарде специфичне традиције и идеале на, ако је то нужно, штету самог јединства.¹⁵

Ако пођемо од претпоставке да је патриотизам грађанска врлина, патриотизам је зависан од демократског окружења, у смислу да је квалитет његовог испољавања условљен уважавањем постулата демократске власти. То свакако одудара од тврдње Марте Нусбаум (Martha Nussbaum) да је стављање нагласка на патриотски понос и морално опасно и субверзивно за неке од циљева ка којима је патриотизам усмерен (на пример - циљ националног јединства повезан са привржености моралном идеалу правде и једнакости): идеја је да се тим циљевима (правди и једнакости) боље служи преко идеала који је одговарајући за било коју ситуацију у савременом свету (универзалистички или космополитски приступ).¹⁶ По Симон Келер (Simon Keller), патриотизам представља облик лојалности који није утемељен на неутралној процени да објект на који је усмерена име вредне карактеристике, већ се базира на претпоставци да тај објект има вредне карактеристике на основи којих се доносе релевантне моралне одлуке.¹⁷ Другим речима, патриотска лојалност захтева одређена убеђења о објекту на који је усмерена, а да није заснована на независном расуђивању о тим уверењима као истинитим, што резултује квалификовањем властите земље на сасвим другачији начин у односу на доношење судова који се тичу других земаља са немогућношћу признавања те тенденције.¹⁸ Услед такве констелације, по Келеровој, патриотизам пре треба сматрати маном него врлином.¹⁹ По Џорџу Катебу (George Kateb), патриотизам је по себи грешка. Прет-

15 Ibidem, стр. 161, 175-176, 183-184.

16 Nussbaum, M. C. „Patriotism and cosmopolitanism“, Cohen, J. (ed.) *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*, Beacon Press, Boston, 1996. стр. 4.

17 Keller, S. „Patriotism as bad faith“, *Ethics*, 115(3), 2005, стр. 590.

18 Keller, S. *The Limits of Loyalty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, стр. 92.

19 Ibidem, стр. 93.

турне заједнице, заједничких предака, заједничке историје и сл.) или њихове комбинације, из које се не може ући и изаћи по властитој вољи, те историјски оријентисаној ка идеалу националне државе. Под патриотизмом обележја подразумевамо се љубав према земљи која је производ промишљања или директног оцењивања њених квалитета (волим своју земљу зато што је лепа, или зато што волим њену културу, или зато што су јој закони праведни и сл.), он не имплицира заједничку националност или неки посебни политички систем, а патриотски ангажман је завистан од селектованог обележја.

Када говоримо о национализму, цингоизму или шовинизму онда говоримо о потпуно ексклузивној поставци некритичког и априористичког прихватања властите нације и потпуног одбацавања (чак и негирања или поништавања) релавантности других нација, што често резултује антагонизмом, конфликтима и насиљем. Међутим, када у оквиру нације нека група или групе ограниче дефиницију патриотизма додавањем елемената попут: идеологије, циљева, вредности, норми, политика или подршке вођству, који искључује друге припаднике исте нације из патриотског корпуса, када параметри тога лимитирања буду постављени као једини пожељни услов за нацију и државу и критеријум за разликовање патриота од непатриота, то јест када непропитујућа лојалност својој земљи подразумева и непропитујућу оданост некој засебној (издвојеној) идеји, онда се таква концептуална конјункција може окарактерисати као монополизација патриотизма.²⁵ Посебно интересантна ситуација је она када се група која монополизује патриотизам налази на власти, када има моћ да своје виђење патриотизма наметене као својеврсну обавезу, када може да га легализује и оснажи. На тој линији, монополизација патриотизма највишег реда се може лоцирати у тоталитарне системе, где патриотизам служи и као најважнији облик легитимизације (доминантна идеологија је увек позиционирана тако да представља највећу корист за нацију или државу, то јест да представља манифестацију правог патриотизма). Наравно, аналитичка привлачност феномена монополизације патриотизма не би била тако изражена када би била карактеристична само за тоталитарне

25 Bar-Tal, D. „The monopolization of patriotism“, op.cit., стр. 249-250.

системе, она представља и обележје демократских система и на позиционом и на опозиционом нивоу.

По Данијелу Бар-Талу (Daniel Bar-Tal), монополизација патриотизма има неколико битних последица.²⁶ Као прво, то је делегитимизација и екскомуникација оних који се не слажу са идејама форсираног патриотског предлошка. Под делегитимизацијом се подразумева одређење неке групе (или појединца) преко крајње негативних друштвених карактеристика које је сепаратишу од људских група (или појединаца) за које се држи да функционишу унутар зоне омеђене прихватљивим нормама и/или вредностима.²⁷ У том контексту, етикетирање некога као непатриоте аутоматски повлачи за собом одсуство љубави и бриге за своју земљу (то јест нацију), позицију некога ко јој заправо и неприпада и ко је национални апостат, издајник, изрод или квислинг, спреман да јој пре или касније наштетити или да се ставити у службу неке друге непријатељске нације, што повлачи за собом и потребу за кажњавањем таквих одродничких група или појединаца. Као друго, непатриоте, због свога неслагања са доминантним циљевима, идеологијом, политиком или вођством, могу бити доведени у позицију неправедно оптужених („дежурних криваца“ или „жртвених јараца“) за националне промашаје, проблеме, грешке или неуспехе, што може резултовати прогоном, дискриминацијом или неким другим обликом опресије оријентисаним ка њима као директним узрочницима националне стагнације или регресије.

Као треће, последица монополизације патриотизма, готово када се ради о групи која је на власти, представља и прикривање властитих патриотских ставова зарад избегавања статуса непатриоте, који је сам по себи специфична врста осуде. Овакав облик „патриотског повиновања“ или „патриотске мимикрије“ не мора нужно бити условљен преко кажњавања, већ може бити реализован и преко перманентне индоктринације, повезане са надгледањем медија и школства. Наравно, ефикасност таквог ангажмана је највиша у стицају ове две компоненте, онда када се контрола социјализације и

26 Ibidem, стр. 257-265.

27 Bar-Tal, D. „Delegitimization: The Extreme Case of Sterotyping and Prejudice“, Bar-Tal, D., Graumann, C., Kruglanski, A. W., Stroebe, W. (ed.) *Stereotyping and Prejudice: Changing Conceptions*, Springer-Verlag, New York, 1989, стр. 170.

медијских институција споји са моћи санкционисања патриотских ренегата или дисидената. Као четврто, по Бар-Талу, монополизација патриотизма може бити како једна од карактеристика тоталитаристичких поредака (поред читавог спектра политичких, економских, културних и психолошких фактора) тако и карактеристика нетоталитаристичких поредака, која може прерасти у њихов рушилачки фактор. Чим се крене са процесом монополизације патриотизма од стране оних који се налазе на власти, симултано започиње и процес политичке тоталитаризације, узрокован оспоравањем или ограничавањем плурализма, слободе мишљења и једнакости схваћеним као темељним одликама демократије, што никако не значи да трендови монополизације патриотизма не карактеришу демократски профилисане политичке режиме.²⁸

Из претходног дела излагања се дало наслутити да сасвим утемељено можемо направити дистинкцију између: (1) традиционалне варијанте патриотизма, слепи патриотизам (псеудо-патриотизам или патриотизам незнања и ирационалности), где се тотално покораване дужности (саможртвовање које не уважава стандарде властитог „здравог разума“) третира као симбол патриотске оданости, чак и онда када је то, у екстрему, скопчано са ризиковањем властитог живота; те (2) умерене или конструктивне варијанте патриотизма, аутентични патриотизам (базиран на критичком разумевању националних вредности) или патриотизам разлога и неслагања, одређен приврженошћу или лојалношћу која не води у иморалне акције.²⁹ Може се рећи да слепи патриотизам подразумева: (1) презир било какве критике упућене ка властитој земљи, ово се посебно односи на критику земље као јединствене културно-историјске целине и на неуважавање астрактног, симболичког представљања земље (на пример - химне или националних споменика);³⁰ (2) политичку пасивност и добровољно политичко незнање; (3) перцепцију угрожености националне културе и националне безбедности

28 Ibidem, стр. 263, 265.

29 Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E, Levinson, D. J., Sanford, R. N. *The authoritarian personality*, Harper, New York, 1950, стр. 107.; Nathanson, S. „In Defense of Moderate Patriotism“, *Ethics*, 99(3), 1989, стр. 538.; и Somerville, J. „Patriotism and War“, *Ethics*, 91(4), 1981, стр. 573, 574.

30 Schatz, R. T., Staub, E., Lavine, H. „On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism“, *Political Psychology*, 20(1), 1999, стр. 170.

(позитивна корелација са национализмом);³¹ и (4) дефинисање друштвених карактеристика преко појмова геналогije и примордијалног порекла генерисаних унутар националне историје.

За разлику од слепог патриотизма, конструктивни патриотизам подразумева: (1) пропитивање компатибилности патриотског делања са групним друштвеним циљевима; (2) висок ниво политичког ангажовања и тежњу ка шире постављеном решавању друштвених проблема; (3) одбацивање примарности националног идентитета које често завршава са одбацивањем идеје националне супериорности; и (4) формирање друштвених граница преко грађанских процедура и заједничких политичких структура. Увећавање слепог патриотизма се може очекивати у моментима када је друштво обележено сложеним животним условима, било да су они спољне (на пример - рат) или унутрашње (на пример - радикалне друштвене промене или економске кризе) провенијенције, док се за конструктивни патриотизам може рећи да је у порасту када шира друштвена ситуација није обележена претходним карактеристикама, то јест када је одговор на слепи патриотизам генерисан побројаним условима.³² Овој подели се може додати рашчлањивање конструктивног патриотизма на: (1) политички конструктивни патриотизам - онај чији је критицизам ослобођен етичке или моралне мотивације; и (2) морално конструктивни патриотизам - онај чије се критиковање битно ослања на „неприкосновености“ правде и правичности.

Закључак

Рецимо на крају да под патриотским вођством можемо да схватимо оно вођство које се позива на патриотизам. Ако одбацимо претпоставку да је патриотизам нужно оптерећен негативним конотативним сплетом, то јест ако прихватимо идеју да је могућ патриотизам који уважава основна људска права и који се не налази у некој форми националне аутистичности, „карантинизације“ од носећих постулата глобалног хуманитета и моралности, у смислу да локално (парт-

31 Ibidem, стр. 169.

32 Ibidem, стр. 169.

куларно) може да представља инструмент за реализацију космополитског (универзалног), онда можемо претпоставити и да најбоље политичке вође треба да буду способне и предиспониране за процену, промишљање и ангажман у смеру морално дозвољене пристрасности. При томе, патриотизам не сме бити ексклузиван ни према припадницима других нација, нити рестриктивно формулисан преко недвосмислене и неприкосновене оданости одређеној идеји инкорпорираној у његов садржај, као критеријуму за разликовање патриота од непатриота. Уколико се, дакле, патриотизам позиционира више као заједнички национални пројекат, а мање као морални захтев, у поводу стечених, одржаваних и пројектованих материјалних и духовних добара, те као простор за презентовање највредније националне традиције, то јест симболичких, историјских и институционалних форми које изражавају ту, пре свега демократску, традицију, онда се само патриотско вођство може схватити као сасвим дозвољено и прихватљиво. Другим речима, само оно патриотско вођство, обележено или позиционим или опозиционим статусом, које оставља простор за различите патриотске трајекторије, дозвољава да властита патриотска позиција буде изложена критиковању, те је ограничено космополитском непристрасношћу, може бити окарактерисано као пожељно. И мада се за патриотизам може рећи и да представља контекстуалну врлину, да се показује само у сплету специфичних околности које на овај или онај начин представљају претњу националној безбедности, за њега се, такође, може рећи и да има капацитете да функционира као константа демократског политичког вођстава без опасности од ексклузивних аспеката и на унутрашњем и на спољном плану.

Литература

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., Sanford, R. N. *The authoritarian personality*, Harper, New York, 1950.
- Bar-Tal, D. „Delegitimization: The Extreme Case of Sterotyping and Prejudice“, Bar-Tal, D., Graumann, C., Kruglanski, A. W., Stroebe, W. (ed.) *Stereotyping and Prejudice: Changing Conceptions*, Springer-Verlag, New York, 1989, стр. 169-188.
- Bar-Tal, D. „Patriotism as Fundamental Beliefs of Group Members“, *Politics and the Individual*, 3(2), 1993, стр. 45-62.
- Bar-Tal, D. „The monopolization of patriotism“, Bar-Tal, D., Staub, E. (ed.) *Patriotism in the life of individuals and nations*. Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1997, стр. 246-270.
- Bar-Tal, D., Staub, E. „Patriotism: Its Scope and Meaning“, Bar-Tal, D., Staub, E. (ed.) *Patriotism in the life of individuals and nations*, Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1997, стр. 1-19.
- Ben-Porath, S. „Civic virtue out of necessity: patriotism and democratic education“, *Theory and Research in Education*, 2007, 5(1), стр. 41-59.
- Blum, L. „Best traditions patriotism: A commentary on Miller, Wingo and Ben-Porath“, *Theory and Research in Education*, 5(1), 2007, стр. 61-68.
- Cohen, J. (ed.) *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*, Beacon Press, Boston, 1996. стр. 2-17.
- Деспотовић, Љ. *Политички митови и идеологије*, Каирос, Сремски Карловци, 2010.
- Гавриловић, Д. *Заточеници митова национализма и комунизма: свет и Југославија*, Сремски Карловци, Каирос, 2010.
- Habermas, J. „Citizenship and National Identity“, *Praxis International*, 12(1), 1992, стр. 1-19.
- Johnston, S. „This Patriotism Which Is Not One“, *Polity*, 34(3), 2002, стр. 285-312.

- Kateb, G. *Patriotism and other mistakes*, Yale University Press, New Haven, 2006.
- Keller, S. „Patriotism as bad faith“, *Ethics*, 115(3), 2005, стр. 563-592.
- Keller, S. *The Limits of Loyalty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Kleingeld, P. „Kantian Patriotism“, *Philosophy and Public Affairs*, 29(4), 2000, стр. 313-340.
- MacIntyre, A. „Is Patriotism a Virtue?“, Primoratz, I. (ed.) *Patriotism*, Humanity Books, Amherst, 2002, стр. 43-59.
- Nathanson, S. „In Defense of Moderate Patriotism“, *Ethics*, 99(3), 1989, стр. 535-552.
- Nussbaum, M. C. „Patriotism and cosmopolitanism“, Cohen, J. (ed.) *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*, Beacon Press, Boston, 1996. стр. 3-21.
- Primoratz, I. „Patriotism and Morality: Mapping the Terrain“, Primoratz, I., Pavkovic, A. (ed.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*, Ashgate, Aldershot, 2007, стр. 17-37.
- Primoratz, I., Pavkovic, A. (ed.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*, Ashgate, Aldershot, 2007.
- Schatz, R. T., Staub, E., Lavine, H. „On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism“, *Political Psychology*, 20(1), 1999, стр. 151-174.
- Simmons, A. J. „Patriotic Leadership“, Price, T. L. *The Values of Presidential Leadership*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 35-59.
- Somerville, J. „Patriotism and War“, *Ethics*, 91(4), 1981, стр. 568-578.
- Стојановић, Ђ. „Однос етике и политике: од реалистичког ка пост-структуралистичком приступу проблему“, *Српска политичка мисао*, 30(4), 2010, стр. 11-28.
- Viroli, M. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

*Djordje Stojanovic**PATRIOTISM, MONOPOLIZATION OF
PATRIOTISM AND PATRIOTIC LEADERSHIP*

Summary

This paper critically analyzes the political aspects of patriotism. In particular, the paper deals with the possibility of defining patriotism, regardless of patriotic partiality, as positive political program. The first part of the paper explores the viability of the concept of patriotism conceived less as a moral requirement and more as a shared project of compatriots, which is based on the past, present and future material and spiritual goods, on the symbolic and institutional forms that express the most valuable national (democratic) tradition. The second part of the paper explores the phenomenon of monopolization of patriotism, the situation when loyalty to the country includes loyalty to a particular idea as a criterion for distinguishing between patriots and non-patriots. The paper concludes with an affirmative attitude toward the patriotic leadership that allows different patriotic path with different type of engagement, mutual criticism of various patriotic approach and appreciation of cosmopolitan impartiality.

Key words: patriotism, monopolization of patriotism, patriotic leadership, democracy, identity, capacity.